

INTELLEKTUAL XIZMATLAR BOZORI SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING TASHKILY-IQTISODIY OMILLARI

Miyassarov Davron Abdurashid o‘g‘li

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti Inson resurslari va mahalla taraqqiyotini boshqarish instituti “Inson resurslarini boshqarish” kafedrası tadqiqotchisi, tayanch doktorant,

E-mail: davronmiyassarov93@gmail.com,

ORCID: 0009 – 0001 – 3681 – 3594

Annotatsiya: *Mazkur maqolada intellektual xizmatlar bozori samaradorligini oshirishning tashkiliy-iqtisodiy omillari tahlil qilingan. Intellektual xizmatlar bozorining zamonaviy iqtisodiyotdagi o‘rni, uning rivojlanishiga ta’sir etuvchi asosiy omillar, jumladan, inson kapitali, innovatsion infratuzilma, raqamli texnologiyalar, institutsional muhit va investitsion faollikning ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, intellektual xizmatlar bozorining samaradorligini oshirish bo‘yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.*

Kalit so‘zlar: *intellektual xizmatlar, xizmatlar bozori, inson kapitali, innovatsiya, raqamli iqtisodiyot, tashkiliy omillar, iqtisodiy omillar, bilimlar iqtisodiyoti, samaradorlik, intellektual salohiyat.*

Kirish.

XXI asrda jahon iqtisodiyotida yuz berayotgan tarkibiy o‘zgarishlar natijasida bilimlar, innovatsiyalar va intellektual kapital iqtisodiy rivojlanishning asosiy omillariga aylanib bormoqda. An’anaviy ishlab chiqarish omillari bo‘lgan yer, mehnat va kapital bilan bir qatorda bilim va axborot resurslari ham iqtisodiy o‘shishning muhim manbai sifatida e’tirof etilmoqda. Natijada iqtisodiyotning xizmatlar sohasi, ayniqsa intellektual xizmatlar segmenti jadal sur’atlarda rivojlanmoqda. Intellektual xizmatlar bozori zamonaviy iqtisodiy tizimning ajralmas qismi bo‘lib, unda yuqori malakali mutaxassislarining bilim va ko‘nikmalariga asoslangan xizmatlar yaratiladi va iste’molchilarga taqdim etiladi. Bunday xizmatlar qatoriga konsalting, audit, axborot texnologiyalari, muhandislik, ilmiy-tadqiqot ishlari, ta’lim, marketing, dizayn, yuridik xizmatlar va boshqa bilim talab qiluvchi faoliyat turlari kiradi.

Bugungi kunda rivojlangan mamlakatlarda intellektual xizmatlar iqtisodiyotning eng yuqori qo‘shilgan qiymat yaratuvchi sohalaridan biri hisoblanadi. Mazkur xizmatlar innovatsiyalarni yaratish, yangi texnologiyalarni joriy etish, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish va raqobatbardoshlikni ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi. Jahon tajribasi shuni ko‘rsatadiki, intellektual xizmatlar bozori rivojlangan mamlakatlarda yalpi ichki

mahsulotning sezilarli qismini shakllantiradi hamda yuqori malakali ish o‘rinlarini yaratishga xizmat qiladi. Shu sababli ko‘plab davlatlar iqtisodiy siyosatida bilimlar iqtisodiyotini rivojlantirish va intellektual xizmatlar bozorini qo‘llab-quvvatlash ustuvor yo‘nalishlardan biri sifatida belgilanmoqda.

O‘zbekiston Respublikasida ham iqtisodiyotni modernizatsiya qilish, innovatsion rivojlanish modeliga o‘tish va raqamli transformatsiyani jadallashtirish jarayonlarida intellektual xizmatlar bozorining ahamiyati tobora ortib bormoqda. So‘nggi yillarda mamlakatda axborot texnologiyalari, ta‘lim, konsalting, marketing, moliyaviy xizmatlar va ilmiy-tadqiqot faoliyatini rivojlantirishga qaratilgan keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish, innovatsion faoliyatni qo‘llab-quvvatlash, ilm-fan va ishlab chiqarish integratsiyasini kuchaytirish hamda intellektual mulk obyektlarini himoya qilish bo‘yicha qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlar mazkur bozor rivojlanishi uchun muhim institutsional asos yaratmoqda.

Shu bilan birga, intellektual xizmatlar bozorining rivojlanish darajasi mavjud salohiyatga nisbatan yetarli emasligi kuzatilmoqda. Bozorda malakali kadrlar taqchilligi, ilmiy ishlanmalarni tijoratlashtirish mexanizmlarining yetarlicha rivojlanmaganligi, innovatsion infratuzilmaning cheklanganligi, investitsion faollikning pastligi hamda ayrim institutsional to‘siqlar mavjud. Mazkur muammolar intellektual xizmatlar bozorining samaradorligini pasaytirib, uning iqtisodiy taraqqiyotga qo‘shayotgan hissasini cheklab qo‘ymoqda. Shuning uchun ushbu bozor faoliyatiga ta‘sir etuvchi tashkiliy va iqtisodiy omillarni chuqur o‘rganish hamda ularni takomillashtirish yo‘nalishlarini aniqlash dolzarb ilmiy-amaliy vazifa hisoblanadi.

Intellektual xizmatlar bozori samaradorligi ko‘plab omillarning o‘zaro ta‘siri natijasida shakllanadi. Xususan, inson kapitalining sifati, ta‘lim tizimining rivojlanganlik darajasi, innovatsion infratuzilma, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining joriy etilishi, investitsion muhit, davlat tomonidan tartibga solish mexanizmlari va bozor raqobati ushbu jarayonda muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur omillarning har biri alohida holda ham, o‘zaro uyg‘unlashgan tarzda ham bozor samaradorligiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatadi. Shu bois ularni kompleks tahlil qilish va samaradorlikni oshirishga qaratilgan ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqish zarurati mavjud.

Mazkur maqolaning maqsadi intellektual xizmatlar bozori samaradorligini oshirishga ta‘sir etuvchi asosiy tashkiliy-iqtisodiy omillarni o‘rganish, ularning o‘zaro bog‘liqligini tahlil qilish hamda bozorni rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlarini aniqlashdan iborat. Tadqiqot natijalari intellektual xizmatlar bozorini rivojlantirish bo‘yicha samarali iqtisodiy mexanizmlarni shakllantirish, innovatsion faoliyatni rag‘batlantirish va mamlakatning raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi.

Asosiy qism.

Zamonaviy iqtisodiyotda intellektual xizmatlar bozori yuqori qo‘shilgan qiymat yaratuvchi va innovatsion rivojlanishni ta‘minlovchi muhim iqtisodiy tizim sifatida namoyon bo‘lmoqda. Ushbu bozorning samaradorligi nafaqat xizmat ko‘rsatuvchi subyektlarning faoliyati, balki iqtisodiy muhit, davlat siyosati, texnologik taraqqiyot va inson kapitalining rivojlanish darajasi bilan ham chambarchas bog‘liqdir. Intellektual xizmatlar bozori samaradorligini oshirishga ta‘sir etuvchi omillarni tashkiliy va iqtisodiy omillarga ajratish mumkin.

Birinchi navbatda, inson kapitalining sifati intellektual xizmatlar bozori samaradorligini belgilovchi eng muhim tashkiliy omillardan biri hisoblanadi. Intellektual xizmatlarning asosiy mahsuloti bilim, tajriba va ijodiy yondashuv natijasida yaratiladi. Shu sababli yuqori malakali mutaxassislar, ilmiy salohiyatga ega kadrlar va innovatsion fikrlovchi yoshlarning mavjudligi bozor rivojlanishining asosiy sharti hisoblanadi. Oliy ta‘lim muassasalari va ilmiy-tadqiqot markazlarida zamonaviy bilimlarni berish, amaliy ko‘nikmalarni shakllantirish hamda xalqaro standartlarga mos kadrlar tayyorlash intellektual xizmatlar bozorining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, xodimlarning malakasini muntazam oshirib borish va uzluksiz ta‘lim tizimini rivojlantirish ham muhim ahamiyatga ega.

Intellektual xizmatlar bozorining samaradorligiga innovatsion infratuzilmaning rivojlanganlik darajasi ham sezilarli ta‘sir ko‘rsatadi. Innovatsion infratuzilma tarkibiga texnoparklar, innovatsion markazlar, biznes-inkubatorlar, startup akseleratorlari va ilmiy laboratoriyalar kiradi. Ushbu infratuzilma elementlari yangi g‘oyalarni amaliyotga joriy etish, ilmiy ishlanmalarni tijoratlashtirish va innovatsion loyihalarni moliyalashtirish imkoniyatlarini kengaytiradi. Natijada bozor ishtirokchilarining innovatsion faolligi ortadi hamda yangi xizmat turlarini yaratish uchun qulay sharoit vujudga keladi.

Raqamli texnologiyalar va axborot-kommunikatsiya tizimlarining rivojlanishi ham intellektual xizmatlar bozori samaradorligini oshiruvchi muhim tashkiliy omil hisoblanadi. Bugungi kunda sun‘iy intellekt, bulutli texnologiyalar, katta ma‘lumotlar (Big Data), blokcheyn va raqamli platformalardan foydalanish xizmatlar sifatini yaxshilash, xarajatlarni kamaytirish va mijozlarga xizmat ko‘rsatish tezligini oshirish imkonini bermoqda. Elektron platformalar orqali xizmatlarni masofadan turib taqdim etish geografik cheklovlarni bartaraf etib, bozorning qamrov doirasini kengaytirmoqda. Bu esa xizmatlar eksportini rivojlantirish va xalqaro bozorlarga chiqish imkoniyatlarini oshiradi.

Intellektual xizmatlar bozorining samaradorligiga ta‘sir etuvchi iqtisodiy omillar orasida investitsion ta‘minot alohida o‘rin tutadi. Intellektual xizmatlar sohasida yangi texnologiyalarni joriy etish, ilmiy izlanishlarni amalga oshirish va innovatsion mahsulotlar yaratish uchun moliyaviy resurslar talab etiladi. Investitsiyalar hajmining ortishi xizmatlar

sifati va raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, venchur kapital fondlari, innovatsion grantlar va xususiy investitsiyalar intellektual xizmatlar sohasining rivojlanishida muhim rol o‘ynaydi. Shuningdek, davlat tomonidan innovatsion loyihalarni moliyaviy qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarining joriy etilishi ham bozor rivojlanishiga ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi.

Davlatning institutsional siyosati ham intellektual xizmatlar bozori samaradorligini ta‘minlovchi muhim iqtisodiy omillardan biridir. Intellektual mulk huquqlarining ishonchli himoya qilinishi, biznes yuritish uchun qulay muhit yaratilishi, litsenziyalash va ro‘yxatdan o‘tkazish tartib-taomillarining soddalashtirilishi bozor subyektlari faoliyatini rag‘batlantiradi. Bundan tashqari, soliq imtiyozlari, subsidiyalar va boshqa iqtisodiy rag‘batlantirish vositalari innovatsion faoliyatning kengayishiga xizmat qiladi. Natijada yangi korxonalar tashkil etilishi va mavjud korxonalarining faoliyati samaradorligi ortadi.

Bozordagi raqobat muhiti ham samaradorlikka sezilarli ta‘sir ko‘rsatadi. Sog‘lom raqobat korxonalarini xizmatlar sifatini yaxshilashga, innovatsion yechimlarni joriy etishga va xarajatlarni optimallashtirishga undaydi. Raqobatning kuchayishi natijasida iste‘molchilar uchun xizmatlarning sifati ortadi va ularning tanlov imkoniyatlari kengayadi. Shu sababli intellektual xizmatlar bozorida monopolistik holatlarning oldini olish va erkin raqobat muhitini rivojlantirish muhim vazifa hisoblanadi.

Ilm-fan, ta‘lim va biznes integratsiyasi ham intellektual xizmatlar bozorining samaradorligini oshirishda muhim omillardan biri sanaladi. Universitetlar, ilmiy-tadqiqot institutlari va tadbirkorlik subyektlari o‘rtasidagi hamkorlik innovatsion ishlanmalarni amaliyotga joriy etish jarayonini tezlashtiradi. Bunday hamkorlik natijasida yangi texnologiyalar va xizmatlar yaratiladi, ilmiy tadqiqotlar natijadorligi ortadi hamda iqtisodiyotning turli tarmoqlarida innovatsion faoliyat faollashadi.

Shuningdek, xalqaro hamkorlik va xorijiy tajribadan foydalanish ham intellektual xizmatlar bozorining rivojlanishiga ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi. Xalqaro kompaniyalar, ilmiy markazlar va ta‘lim muassasalari bilan hamkorlik qilish zamonaviy texnologiyalar va ilg‘or boshqaruv tajribalarini milliy iqtisodiyotga joriy etish imkonini beradi. Bu esa mahalliy xizmat ko‘rsatuvchi subyektlarning raqobatbardoshligini oshirishga yordam beradi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, intellektual xizmatlar bozori samaradorligini oshirish uchun inson kapitalini rivojlantirish, innovatsion infratuzilmani kengaytirish, raqamli texnologiyalarni joriy etishni jadallashtirish, investitsion faollikni rag‘batlantirish va institutsional muhitni takomillashtirish zarur. Ushbu omillarning o‘zaro uyg‘unligi intellektual xizmatlar bozorining barqaror rivojlanishini ta‘minlaydi hamda mamlakat iqtisodiyotining innovatsion salohiyatini oshirishga xizmat qiladi.

Xulosa.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, intellektual xizmatlar bozori zamonaviy iqtisodiyotning eng muhim va istiqbolli segmentlaridan biri hisoblanadi. Bilimlar iqtisodiyoti sharoitida intellektual xizmatlar nafaqat yuqori qo‘shilgan qiymat yaratadi, balki innovatsion rivojlanish, raqobatbardoshlikni oshirish va iqtisodiy o‘sishni ta‘minlashning muhim omili sifatida namoyon bo‘ladi. Shu sababli ushbu bozor samaradorligini oshirish masalasi iqtisodiy siyosatning ustuvor yo‘nalishlaridan biri bo‘lishi zarur.

Tahlillar natijasida intellektual xizmatlar bozori samaradorligiga ta‘sir etuvchi asosiy tashkiliy omillar sifatida inson kapitalining sifati, ta‘lim tizimining rivojlanganligi, innovatsion infratuzilmaning mavjudligi, ilm-fan va biznes integratsiyasi hamda raqamli texnologiyalarning joriy etilish darajasi aniqlashtirildi. Ayniqsa, malakali mutaxassislarini tayyorlash va ularning kasbiy kompetensiyalarini muntazam rivojlantirib borish bozorning barqaror faoliyat yuritishi uchun zarur shartlardan biri ekanligi asoslandi. Intellektual xizmatlar bozorida inson kapitali asosiy ishlab chiqarish resursi bo‘lganligi sababli ta‘lim sifati va kadrlar salohiyatining oshirilishi bevosita bozor samaradorligining yuksalishiga xizmat qiladi.

Shuningdek, tadqiqot davomida iqtisodiy omillar, jumladan investitsion muhit, moliyaviy resurslardan foydalanish imkoniyatlari, davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash mexanizmlari, soliq rag‘batlari va raqobat muhitining rivojlanganligi intellektual xizmatlar bozori samaradorligiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatishi aniqlandi. Innovatsion loyihalarni moliyalashtirish manbalarining kengaytirilishi, venchur kapital institutlarini rivojlantirish va xususiy investitsiyalarni jalb etish intellektual xizmatlar hajmini oshirish hamda yangi xizmat turlarini yaratish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Raqamli transformatsiya jarayonlari intellektual xizmatlar bozorining rivojlanishida alohida ahamiyat kasb etmoqda. Sun‘iy intellekt, katta ma‘lumotlar texnologiyasi, bulutli xizmatlar va elektron platformalardan samarali foydalanish xizmatlar ko‘rsatish sifatini oshirish, vaqt va xarajatlarni kamaytirish hamda bozorning geografik chegaralarini kengaytirishga imkon beradi. Shu sababli intellektual xizmatlar bozorida raqamli texnologiyalarni keng joriy etish va innovatsion ekotizimni shakllantirish strategik vazifa sifatida qaralishi lozim.

O‘zbekiston sharoitida intellektual xizmatlar bozorining samaradorligini oshirish uchun bir qator amaliy chora-tadbirlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Jumladan, oliy ta‘lim muassasalari va ilmiy-tadqiqot markazlarining ilmiy salohiyatini kuchaytirish, ilmiy ishlanmalarni tijoratlashtirish mexanizmlarini takomillashtirish, innovatsion infratuzilma obyektlari faoliyatini kengaytirish, startap loyihalarni qo‘llab-quvvatlash va intellektual mulk huquqlarini himoya qilish tizimini yanada rivojlantirish zarur. Bundan

tashqari, davlat va xususiy sektor hamkorligini kengaytirish orqali intellektual xizmatlar bozorining institutsional asoslarini mustahkamlash mumkin.

Tadqiqot yakunlariga ko‘ra, intellektual xizmatlar bozori samaradorligini oshirishning asosiy yo‘nalishlari sifatida quyidagilarni ajratib ko‘rsatish mumkin: inson kapitalini rivojlantirish, innovatsion infratuzilmani takomillashtirish, investitsion faollikni rag‘batlantirish, raqamli texnologiyalarni joriy etishni jadallashtirish, ilm-fan va biznes integratsiyasini kuchaytirish hamda qulay institutsional muhitni shakllantirish. Mazkur yo‘nalishlar bo‘yicha amalga oshiriladigan chora-tadbirlar intellektual xizmatlar bozorining samaradorligini sezilarli darajada oshirish, uning milliy iqtisodiyotdagi ulushini ko‘paytirish va mamlakatning xalqaro raqobatbardoshligini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Umuman olganda, intellektual xizmatlar bozorini rivojlantirish va uning samaradorligini oshirish O‘zbekiston iqtisodiyotining innovatsion rivojlanish modeliga o‘tishi, bilimlarga asoslangan iqtisodiyotning shakllanishi hamda uzoq muddatli barqaror iqtisodiy o‘shishni ta‘minlashning muhim shartlaridan biri hisoblanadi. Shu bois ushbu sohani rivojlantirishga qaratilgan ilmiy asoslangan tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarni ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish dolzarb vazifalardan biri bo‘lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. OECD. OECD Science, Technology and Innovation Outlook 2023: Enabling Transitions in Times of Disruption. – Paris: OECD Publishing, 2023.
2. World Bank. World Development Report 2024: The Middle-Income Trap. – Washington, DC: World Bank Publications, 2024.
3. United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD). Digital Economy Report 2024. – New York: United Nations, 2024.
4. Kijek, A., Matras-Bolibok, A. “Innovative Activity of the Service Sector of the EU Member States.” Journal of the Knowledge Economy, Vol. 15, No. 2, 2024, pp. 6969–6994.
6. Muxamedova M. “Analysis of Innovation Activity in Uzbekistan and Approaches to Managing Enterprise Innovation Potential.” Educational Research in Universal Sciences, Vol. 2, No. 10, 2023, pp. 134–136.
7. Umarov F.U. “Measures to Increase the Innovative Attractiveness of Uzbekistan.” JournalNX – A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal, Vol. 9, No. 10, 2023, pp. 129–136.
8. Tursunov A.M. “The Role of Intellectual Capital in the Innovative Development of the Republic of Uzbekistan.” Asian Journal of Management Research, Vol. 12, No. 5, 2023, pp. 10–14.

9. Yuzbayeva M.Z., Mukumova N.N., Charshanbieva B.U. “Trends of Innovative Development in the Republic of Uzbekistan.” American Journal of Business Management, Economics and Banking, Vol. 8, 2023, pp. 96–100.